

"Ženski identiteti u romanu Gospođica Ive Andrića (između spola i roda)"

Albreht, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:262275>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-02**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti

Dora Albreht

Ženski identiteti u *Gospođici* Ive Andrića (između spola i roda)

Završni rad

Mentorica: doc. dr. sc. Marica Liović

Osijek, 2017.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti

Dora Albreht

Ženski identiteti u *Gospođici* Ive Andrića (između spola i roda)

Završni rad

Filologija, teorija i povijest književnosti

Mentorica: doc. dr. sc. Marica Liović

Osijek, 2017.

Sadržaj

1. Uvod	5
2. Ivo Andrić – život i djelo	6
3. Sadržaj <i>Gospođice</i>	8
4. Ženski identiteti u <i>Gospođici</i> Ive Andrića	10
4.1. Spolni i rodni identitet	10
4.2. Ženski identiteti determinirani patrijarhalnom sredinom	12
4.2.1. Razlika između ženskih identiteta Rajke i majke Radojke	15
4.2.2. Rajka Radaković kao <i>gospođica</i> i <i>stara djevojka</i>	16
4.3. Defeminizacija Rajke Radaković kao posljedica životnih okolnosti	18
5. Zaključak	20
6. Literatura i izvori	20

Sažetak

Ženski identitet u Gospođici Ive Andrića (između spola i roda) naslov je završnoga rada kojemu će glavni cilj biti određivanje ženskih identiteta u Andrićevu romanu *Gospođica* i to ponajprije glavnoga ženskoga lika te njezina antagonista. Osim određenja identiteta uspostaviti će se i odnos obiteljske hijerarhije između majke i kćeri. Utvrditi će se što se s tim odnosom događa i kako je on oblikovan i razvijen u djelu te kada dolazi do razvoja nestandardnog odnosa. Objasniti će se zašto spol i rod nisu istoznačnice, ali jesu bliskoznačnice i koji je od ta dva pojma nepromjenjiv. Utvrditi će se zašto sredina u tolikoj mjeri ima utjecaja na Rajku i koje su posljedice. Objasniti će se važnost sintagme *stara djevojka* i što ona predstavlja u društvu. Pojasniti će se razlika između pojmova *gospođica* i *Gospođica*, a osim pojašnjenja utvrditi će se kakve konotacije ti pojmovi imaju. Kao glavna posljedica u oblikovanju ženskog identiteta iznosi se defeminizacija Rajke kao posljedica životnih okolnosti. Odrediti će se na koje su to životne okolnosti utjecale na defeminizaciju i zašto se ona uopće događa.

Ključne riječi: ženski identitet, spol, rod, defeminizacija

1. Uvod

Ženski identitet u Gospođici Ive Andrića (između spola i roda) završni je rad koji će se baviti problematizacijom i određivanjem ženskih identiteta u Andrićevu djelu. Na početku osim bibliografskih podataka koji su nam bitni za smještanje djela u određeno razdoblje imamo kratak opis radnje djela koji nam je relevantan za daljnju razradu i zbog toga što radnja nema kronološki redoslijed. Zatim se prelazi na glavnu temu gdje se određuje ženski identiteti. Najprije se prema *Hrvatskoj općoj enciklopediji* radi teorijska podjela spola i roda koja će poslužiti za daljnju analizu sadržaja i određenje lika. Utvrdit će se zašto je ženski lik determiniran patrijarhalnom sredinom i kakvu ulogu ima sintagma *stara djevojka*, ali i naziv *Gospođica*. Prije samog zaključka utvrdit će se na kojim se razinama događa defeminizacija Rajke i zbog kojih životnih okolnosti do nje dolazi.

2. Ivo Andrić – život i djelo

Milivoj Solar u *Književnom leksikonu* navodi kako je Ivo Andrić hrvatski, srpski i bosanski pjesnik, novelist, romanopisac i esejist (Solar, 2010: 19). Rođen je u Travniku 9. listopada 1892. godine. Iz pisma fra Miroslava Džaje,¹ Dubravko Jelčić doznaje kako je Andrić rođen u vlaku (Jelčić, 2003:7). Slavistiku, filozofiju i povijest studirao je u Zagrebu, Beču, Krakovu i Grazu, gdje je i doktorirao povijesne znanosti. Krajem Prvog svjetskog rata Andrić završava u zatvoru zbog političkih djelovanja, a za Kraljevine Jugoslavije obavljao je dužnosti diplomata² u mnogim europskim zemljama³. Od 1941. živi i radi u Beogradu kao profesionalni književnik, a svoj književni rad započinje u hrvatskim novinama⁴ (Solar, 2010: 19). Godine 1937. postaje pomoćnik ministra vanjskih poslova u Stojadinovićevoj vladi, a 1939. veleposlanik u Berlinu. Nakon Njemačkog napada na Jugoslaviju vraća se u Beograd gdje je i umirovljen na vlastiti zahtjev. Nakon rata bio je poslanik u skupštini Bosne i Hercegovine i Saveznoj skupštini. Dužnost predsjednika Saveza književnika Jugoslavije obavljao je od 1946 do 1952. godine (Fališevac, Nemeć, Novaković; 2000: 11).

Andrićev književni rad možemo podijeliti u tri razdoblja, kako je to napravljeno i u *Leksikonu hrvatskih pisaca*. U prvom razdoblju Andrićeva stvaralaštva, od 1920. godine, piše uglavnom poeziju pod utjecajem Matoša te vladajućeg ekspresionizma. U tom razdoblju nastaje lirsko-refleksivna proza kojoj se Andrić uvijek vraćao iako se ubrzo preorijentirao u pripovjednu prozu. Iz *Enciklopedije Jugoslavije* saznajemo kako Andrić ratne godine provodi u Beogradu izbjegavajući javne aktivnosti. Četiri godine okupacije iako skriven od očiju javnosti, Andrić nije proveo u zimskom snu nego iz tog razdoblja stvaralaštva potječu tri romana: *Na Drini ćuprija*, *Travnička hronika* i *Gospođica*, koji su objavljeni nakon rata 1945. godine (Krleža, 1954: 106-107). Solar navodi kako vrhunac Andrićeva književna stvaralaštva prema općem mišljenju čine opsežni romani *Travnička hronika* i *Na Drini ćuprija*, kratki roman *Prokleta avlija* i nedovršeni *Omer-paša Latas*⁵ (Solar, 2010: 19). Roman iz gradske sredine *Gospođica* kritika uglavnom drži

¹ Pismo fra Miroslava Džaje: „Tada mi je iz vlastite inicijative, pričao da je rođen u vlaku, kad mu je majka pošla za Travnik. Dakle rođen je na putu za Travnik i u Travniku je kršten. Kako je on rođen 9. listopada 1892, znači da je rođen prije stanice Lašva, jer tada nije bilo još željeznice Lašva – Travnik, koja je pruga puštena u promet 26. listopada 1893., tj. godinu dana iza Andrićeva rođenja.“ (Jelčić, 2003: 7)

² Andrić je mogao obavljati dužnost diplomata zbog dobrog poznavanja brojnih europskih jezika: francuski, talijanski, njemački, ruski, poljski, grčki i latinski. (Boškov, 1972: 55)

³ Andrić obavlja diplomatsku službu u Vatikanu, Bukureštu, Grazu, Parizu, Madridu, Bruxellesu i Ženevi. (Fališevac, Nemeć, Novaković; 2000: 11)

⁴ Iako svoj književni rad ponajprije započinje u hrvatskim novinama njegov prvi tiskani tekst bila je pjesma u prozi *U sumrak* (*Bosanska vila*, 1911.). (Fališevac, Nemeć, Novaković; 2000: 11)

⁵ Roman *Omer-paša Latas* (1976.) objavljen je posmrtno na temelju tiskanih dijelova i rukopisa iz ostavštine. (Solar, 2010: 12)

manje uspješim.⁶ Dok drugi misle kako ovaj roman nije došao do izražaja jer je ostao u sjeni dvaju spomenutih romana koji izlaze iste godine.⁷

U *Leksikonu hrvatskih književnika Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do danas* istaknuto je kako je Andrić 1961. godine u Švedskoj dobio Nobelovu nagradu za književnost (Marjanović, 2001: 25).

Uz peripetije oko Andrićeve rođenja, postoje i one koje se vežu uz njegovu smrt⁸. Danas mi znamo da književni i životni rad Andrić završava 1975. godine u Beogradu (Fališevac, Nemeč, Novaković; 2000: 12).

⁶ Tako se navodi u *Leksikonu hrvatskih pisaca i Književnom leksikonu*.

⁷ Ovakvo mišljenje iznosi Stanko Korać u djelu *Andrićeve romani ili svijet bez boga*. Ne navodi točne informacije tko tako misli.

⁸ Tanjug je (tadašnja državna izvještajna agencija), kako pretpostavlja Jelčić, javio da je Andrić mrtav. Zbog smrti Veljka Vlahovića koja se dogodila istoga dana, Tanjug je na Radio Zagrebu izvijestio kako Andrić ipak nije mrtav. To je napravio zbog praktičnih razloga, ceremonijalno-protokolnom karakteru i objava u novinama. (Jelčić, 2003:11)

3. Sadržaj *Gospođice*

Roman *Gospođica* podijeljen je u osam poglavlja. Već prije prvog poglavlja doznajemo za smrt Rajke Radaković:

Jednog od posljednjih dana februara meseca 1935. godine sve su beogradske novine donele vest da je u Stiškoj ulici, u kući broj 16a, nađena mrtva sopstvenica te kuće. Zvala se Rajka Radaković, bla je rodom iz Sarajeva, a živjela je u toj kući već petnaestak godina, potpuno povučeno, životom stare usamljene devojke i važila je kao tvrđica i osobenjak. (Andrić, 1967: 9)

U prvom poglavlju doznajemo osnovne podatke o životu Rajke Radaković, odnosno doznajemo da je njezino djetinjstvo bilo bezbrižno i kako je središnja osoba i glavni junak njezina djetinjstvu bio otac:

Gospođica se seća svog oca čini joj se oduvek. I u najranijim njenim sećanjima on je glavni i najvažniji lik. Ali kad misli o njemu, vidi ga onakvog kakav je bio u poslednjoj godini svoga života. (Andrić, 1967: 22)

Upravo u tim posljednjim godinama očeva života počeo se raspadati njegov posao i on je obolio. Rajka ga, nakon što je u školi od jedne djevojčice čula kako je bankrotirao, gleda drugim očima. Njezino bezbrižno djetinjstvo prestaje nakon očeve smrti zbog obećanja koje mu je dala, obećanja o štednji. Ovo je jedna od rečenica koju joj je otac rekao:

Radi koliko možeš i kako hoćeš, ali štedi, štedi uvijek, svuda, ne obazirući se ni na što ni na koga. (Andrić, 1967: 28)

Rajka se nakon očeve smrti uozbiljila, bila je preozbiljna za djevojčicu od petnaest godina. O majci i njoj, ali i o njihovim financijama trebao je i jedno vrijeme se brinuo kum Mihailo. Rajka od njega traži da sama vodi obiteljske financije i trgovinu (magaza)⁹. Tako Rajka počinje s osamnaest godina, uz dopuštenje suda, voditi i trgovinu, a prije je već počela voditi i cijelo kućanstvo. Otpušta dugogodišnje radnike iz kuće, a sve kako bi uštedjela. Rajka je vjerno poštovala obećanje koje je dala ocu. Jedini tko je mogao utjecati na nju bio je njezin ujak, *daidža* Vlado, koji je živio rastrošnim životom upravo potpuno suprotno njezinim načelima, ali ona ga je unatoč tome jako voljela i poštovala. On umire mlad i Rajka se još više povlači u sebe.

⁹ Magaza je naziv za skladište robe ili trgovinu građenu od masivnog kamena, koja je obično smještena u prizemlju ili na nižoj etaži kuće (podrum). (<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, (12. travnja 2017.)

Misli o potrebi štednje i štednja na svakom koraku još se više intenziviraju u njezinu životu i snu o milijunu. Nakon rata u strahu je zbog onoga što je radila za vrijeme rata i zbog toga odlazi s majkom kod ujaka u Beograd. Neko vrijeme živjela je u ujakovoj kući, ali brzo se seli s majkom u drugu kuću jer joj ne odgovaraju prijmi koje organizira ujakova žena. Na jednom od tih prijama upoznala je Jovanku Tanasković i Ratka Ratkovića koji ju je podsjećao na njezina ujaka, *daidžu* Vladu, i zbog toga mu je bila sklona i potpisivala njegove zadužnice što inače nije tako olako radila. Rajka mu daje novac sve dok ne dozna da je varalica. Nakon ovog događaja vraća se svom starom životu, samoći i štednji. Nakon razočaranja doznaje za svoje zdravstvene probleme, ali ne mari za njih jer to znači trošak. Majka joj je umrla i nakon toga se Rajka potpuno otuđuje od svijeta. Samo za blagdane odlazi k ujaku Đorđu Hadži-Vasiću. Pred kraj svog života bila je već luda od štednje i toliko se bojala za svoj novac da je sav novac podignula iz banke i skrivala ga u kući. Budila se usred noći zbog straha od pljačke i tako se jedne večeri uplašila i preminula:

Neodoljivo, sve jače, nju je gušilo njeno rođeno srce. Uši su zagluhnule, iskolačene oči obnevidele, raširena usta zanemela. Kolena je izdadoše. (Andrić, 1967: 256)

4. Ženski identiteti u *Gospođici* Ive Andrića

4.1. Spolni i rodni identitet

Spol i rod ne mogu se isto definirati. Svaki pojam se zbog specifičnosti razlikuje jedan od drugoga. Za definiciju ovih pojmova poslužiti ćemo se *Hrvatskom općom enciklopedijom*.

"Spol je skup biokemijskih, genetičkih, anatomskih, fizioloških, kod ljudi i psihičkih obilježja po kojima se organizmi neke vrste dijele na muške i ženske. Spol je određen nasljeđem." (Brozović, 2008: 148)

Pojam rod u sociologiju uvela je Ann Oakley kako bi naznačila razliku između spola kao biološke podjele na muškarce i žene te roda kao usporedne i društveno nejednake podjele na ženskost i muškost, pri čemu je rod konstituiran na temelju biološkog spola. Biološke razlike pridonose razvoju rodnoga identiteta koji se odnosi na osobni doživljaj pojedinca kao muškarca ili žene, odnosno pokazuje psihološko gledište. Bitno je reći da pojam roda ne upućuje samo na individualni identitet, već i na kulturne ideale i stereotipe o ženskosti i muškosti. Rod se odnosi na skup kvaliteta, obilježja i ponašanja koja su društveno očekivana za muškarce i žene. Budući da su društveno određene, rodne se uloge i očekivanja mijenjaju i prostorno i vremenski. Društvena kategorizacija pojedinca kao muškarca ili žene nije univerzalna. Primjena tradicionalnih rodnih uloga vodi mnogim oblicima diferencijacije između muškaraca i žena. Istraživanja na strukturalnoj razini pokazala su nejednaku podjelu rada u kućanstvu i diskriminaciju pri zapošljavanju, pri čemu spol, a ne kvalifikacija i kompetencija pojedinca, presudno utječu na tip posla i mogućnost napredovanja. U društvenim znanostima rod označuje društvenu, kulturnu i psihološku dimenziju, a spol se odnosi na biološku dimenziju (Brozović, 2008: 388).

Razlike između spola i roda koje je uvela A. Oakley bilo je nepobitno do 1980-ih, al poststrukturalne su feministice, pod utjecajem teorijskih smjerova koji su nastojali dekonstruirati rodne kategorije, htjele su pokazati kako su one fikcija, a ne prirodne činjenice. Tako se onda kategorija žene ne poima više kao fiksna i stabilna, nego se upućuje na njezine promjene tijekom vremena, kulturne varijetete i ovisnost o društvenom sklopu, što je suprotno esencijalističkim konceptualizacijama žene kao prirodne kategorije. Prema nekim je feminističkim teorijama rod kategorija dijelom određena spolom, neke tu postavku odbacuju ustrajući na društvenu konstruktivizmu roda, a neke upućuju na lažnu jasnoću distinkcije roda i spola (Brozović, 2008: 389).

J. Butler je iznijela jednu činjenicu koja će nam pomoći bolje shvatiti nepromjenjivosti spola, ali isto tako i shvaćanje nestabilnosti roda i mogućnosti njegove izmjene. Butler kaže kako „(...) razlikovanje između spola i roda, koje je izvorno trebalo stvoriti formulaciju biologija je sudbina“ (Butler, 2000: 21), služi argumentu da je rod, bez obzira na to koliko spol bio biološki nepromjenjiv, kulturno konstruiran: rod stoga nije ni posljedica spola ni tako naizgled čvrst kao spol. To je jedinstvo subjekta već osporeno razlikovanjem koje dopušta da je rod višestruka interpretacija subjekta.“ (Butler, 2000: 21)

4.2. Ženski identiteti determiniran patrijarhalnom sredinom

Primjer jednog citata iz *Hrvatske opće enciklopedije* pomoći će nam da objasnimo Rajkinu determinaciju patrijarhalnom sredinom; „Mnogi tvrde da se žene rađaju kao pripadnice ženskoga spola, ali ženstvene postaju pod utjecajem kulture, odnosno interiorizacijom društveno kreiranih koncepata ženskosti.“ (Brozović, 2008: 388). Upravo se Rajka rodila kao žensko biće spolom, ali je stjecajem životnih okolnosti kao i negativnim utjecajem sredine u kojoj je živjela i koja je njegovala krive vrijednosti nije razvila svoju ženskost nego je došlo do deformacije glavnog lika. Zbog utjecaja socijemske narativne figure Rajka se mijenja (Peleš, 1999: 42)

Mentalno stanje sarajevskoga društvo najbolje se vidi kada Rajka preuzima očev posao: *Uzalud su joj govorili da to nije posao za žensko stvorenje ni za njene godine.* (Andrić, 1967: 42) Sarajevsko društvo imalo je nepisana pravila o određenju muških i ženskih poslova, ali i norme ponašanje koje priliče jednom i drugom spolu.

Da je ženski identitet determiniran patrijarhalnom sredinom možemo dokazati na nekoliko primjera. Kada Rajka preuzima očev posao svi joj na neki način popuštaju:

Svi su dobro poznavali tu mršavu devojkicu, sa žarkim crnim očima i žutim licem, sirotinjski odevenu, bez ikakve veze sa modom i ženskom potrebom za kičenjem i ulepšavanjem. Svi su znali da je njen otac, gazda Obren, propao i umro kao žrtva svoje dobrote i svoga strogog i starinskog shvatanja trgovačke časti. I svi su je tako i primili. A ona se u punoj mjeri i koristila time. Bez jedne izlišne reči i bez osmejka, ona je dolazila pred svakoga sa skromnom molbom ili određenim zahtevima. I svak je nastojao da izađe u susret i pomogne toj tužnoj devojci na čiju se kuću sidbina naročito okomila. (Andrić, 1967: 37–38)

U to vrijeme nije bilo uobičajeno da žena vodi posao, a još neobičnije je bilo da to radi dijete od osamnaest godina:

Tada je bila još posve neobična stvar da žensko stvorenje, i još u ovim godinama, samo svršava svoje poslove i lično obilazi nadležstva i progovara sa poslovnim ljudima. (Andrić, 1967: 37)

Rajka je uživala u tom poslu i širila ga, pozajmljujući novac drugima:

Još prvih godina Gospođica je u očevoj magazi počela da prima ljude i žene kojima treba hitna pozajmica. (Andrić, 1967: 62), ali samo odabranima:

U većini slučajeva razgovor se zaista i svršava tako da posetilac izađe praznih šaka, pošto je prvo istresao pred Gospođicu celu svoju muku i potrebu. (Andrić, 1967: 63)

Na Rajku jako utječe Rafo Konforti koji je davao manje pozajmice u njezino ime nakon što je shvatila kako se takve radnje ne mogu odvijati kod nje u kući:

Stranke je primao Rafo u svom dućanu, ali za upućene nije bila tajna da novac koji se ovde pod takvim uslovima daje na zajam pripada Gospođici... (Andrić, 1967: 71)

Društvo Rajku nakon očeve smrti prihvaća:

Po jednoj čudnoj logici društvenog života i ženske naravi, ona nije odbijala od sebe drugarice, nego naprotiv. Što je njena nošnja bila više zaostala i uboga i njeno držanje manje ženstveno i privlačno, to su sve više rasle simpatije lepih i doteranih drugarica prema njoj. (Andrić; 1967: 30).

Najbolje bi bilo reći da je društvo žali i zbog toga je prihvaća, ali u djelu se nekako više ističe prihvaćanje zbog različitosti. Znatiželja je društvo potaknula na prihvaćanje.

Rajka se nije osjećala dijelom društva pa se i sama odvojila od njega, a to isto društvo nije se borilo za njezinu naklonost jer ona predstavlja ono različito:

Jer, ko se sam odvoji od društva, društvo ga isključi bez žaljenja i bez mnogo nutkanja i još se pobrine da mu zauvek onemogući povratak, sve da se i predomisli. (Andrić, 1967: 31)

Rastrošnost i rasipnost društva određuje je i kao štedljivu osobu:

Slab i nemoćan izgleda svaki napor da se čuva i štedi kad u isto vreme toliko drugi neštedimice rasipaju, zakidaju i otimaju. (Andrić, 1967: 35)

To je još jedna različitost u kojoj je vidljivo da je lik determiniran patrijarhalnom sredinom. Nasuprot rastrošnog sarajevskog društva stoji Rajka kao simbol štedljivosti ili bolje rečeno škrtosti.

Sredina u kojoj je živjela, misli se na Sarajevo, gledala ju je pa možemo reći u isto vrijeme sa strahom, ali i gađenjem. Ne samo zbog lihvarjenja kojim se bavila nego i zbog načina života kojim je živjela. Upravo ta sredina još je više poticala njezinu škrtost i otpor prema svijetu:

Znala je što o njoj misli rodbina i ceo takozvani bolji svet, a sad je svojim ušima čula i narod, golaće, koji je možda nikad u životu nisu videli. (Andrić, 1967: 156).

Novine koje ju grde i ocrnjuju također grade taj identitet koji zapravo živi u nekom drugom svijetu i određuje je kao, kako je Andrić naziva tvrdicom ili negdje *starom djevojkom*.

Iako društvo u svakom pogledu određuje i utječe na Rajkin način života, ona se nije trudila da oni o njoj imaju lijepo mišljenje:

Gospođica se nije trudila da prikrije svoju potpunu ravnodušnost za njih i za sve što oni misle i govore. A govorili su i mislili vrlo rđavo o njoj, njenom načinu života, njenom bolesnom tvrdičenju i stidnom zelenaštvu. (Andrić, 1967: 80)

4.2.1. Razlika između ženskih identiteta Rajke i majke Radojke

Nasuprot Rajke imamo majku koja je ostala spolno i rodno žensko. Ona predstavlja upravo ono što je društvu značilo biti ženom i bila je prikaz tipične žene onog doba. Radojka Radaković bila je iz ugledne sarajevske obitelji:

Oženio se iz stare i ugledne sarajevske porodice Hadži-Vasića, lepom, nežnom i plavom Radojkom. (Andrić, 1967: 22)

Ovdje vidimo kako je naglasak na *uglednoj sarajevskoj obitelji*, a za Rajku rođaci u trenutku kada preuzima sve kućanske poslove i zaključava vrata kako bi što manje potrošila, govore ovako:

Ova Rajka, međutim, stisla se i usukala pa niti gleda što je red niti zna šta je obraz, i ne liči na devojku iz gazdinske kuće nego na poljskog Čifutina. (Andrić, 1967: 81/82)

Radojka je smrt svog muža oplakivala i žalovala. Doznajemo kako je ona živjela u duhu svoga vremena. Voljela je druženja koja su s vremenom prestajala jer je Rajka smatrala da se i na kavi i šećeru treba štedjeti. Prosjaci su često navraćali u njihovu kući jer bi im Radojka davala hrane ili novca kao i sve druge kuće u okolici, ali Rajka, iako jako sporo, prekida i tu društvenu tradiciju u njihovoj kući:

Zato Rajka nije mogla na prečac da prekine s tom tradicijom, ali je i darivanje prosjaka uzela u svoje ruke, kao i sve ostalo. (Andrić, 1967: 54)

Razlika između Rajke i majke dobro se vidi ovdje:

Majka je uzdisala glasno, što je kod žena uvek uvod u žalostan razgovor. Gospođicu je to ljutilo. Njoj je bila neprijatna i pomisao na neki razgovor. (Andrić, 1967: 95).

Rajka je, kako vidimo, odstupala od svake karakterne osobine koja se pridavala ženskom biću.

Dok majci odgovara društvo, Rajka je distancirana:

Gospođa Radojka je bila savršeno srećna. U onoj toplini porodičnog života prvi put je, posle toliko godina digla glavu i osetila da i ona živi kao odvojena i slobodna ličnost, i sa svakim danom bivala je sve življa i radosnija, kao da su je izneli iz mračnog i zagušljivog podruma na sunce. (Andrić, 1967: 164)

Rajka je više bila za samotnan način života i nisu je se previše dojmila obiteljska okupljanja i druženja pa joj nije odgovarao kada u Beogradu ona i majka žive u kući s rodbinom.

Rajka majku počinje gledati drugim očima i prije očeve smrti:

(...) *zagledala bolje svoju majku na koju je već tada gledala kao na slabo i neuko dete, i prišla ocu prvi put kao čovjeku koji je pao.* (Andrić, 1967: 25) U ovoj rečenici možemo vidjeti gdje se događa taj slom između hijerarhije obiteljskih odnosa i zašto majka ima ulogu djetata, a dijete ulogu majke.

Kada majka i Rajka u potpunosti zamjene uloge, njihova rodbina dolazi usmjeriti majku: *Razne rodice su opominjale majku da ne pušta da joj ovo nezrelo i samovoljno devojče gospodari u kući.* (Andrić, 1967: 45)

Rajka kao dominantnija u ovom odnosu nije ostavljala izbora majci, a Radojka nije bila ni raspoređena da na bilo koji način utječe na svoju kćer.

Nakon što Rajka preuzme vođenje kućanstva, počinje otpuštati radnike koji u njoj i dalje vide samo dijete: *Simo se okrene i pogleda oko sebe, kao da traži nekog odraslog i razumnog pored ove djevojčice koja ne zna što govori.* (Andrić, 1967: 44)

Rajka svijet gleda očima štednje, a majka nije spremna vidjeti svijet svojim očima nego ga prima od ostalih. Odnos sa svijetom kako ga doživljava Rajka:

Za nju već odavno postoje dva sveta, potpuno različita iako ne potpuno odvojena. Jedno je ovaj naš svet, ono što ceo svet zove svetom celokupna šumna i nepregledna ova zemlja sa ljudima i njihovim životom, njihovim nagodina, težnjama, mislima i verovanjima, sa njihovom večitom potrebom građenja i razaranja, sa nerazuljivom igrom međusobnog privlačenja i odbijanja. A drugo, drugo je svet novca, carstvo sticanja i štednje, skroviti i tihi, samo manjini poznati, ali beskrajni predeo bezglasne borbe i stalnog snovanja i kome vladaju račun i mera kao dva nema božanstva. (Andrić, 1967: 78–79)

4.2.2. Rajka Radaković kao *gospođica* i *stara djevojka*

Važni pojmovi su *stara djevojka* i *gospođica*. U *Frazeološkom rječniku hrvatskog ili srpskog jezika* stara djevica odnosno djevojka definira se kao žena u godinama koja se nije udavala, usidjelica. (Matešić, 1982: 92) Kod Andrića ova sintagma ima mnogo veću ulogu. Ovdje *stara djevojka* znači otuđenost od svijeta, otpor prema bilo kakvoj ljubavnoj vezi, ali najviše otpor prema društvu koje ju okružuje i koje utječe na njezinu defeminizaciju.

Možda je još bitniji naziv *gospođica* jer on iskazuje poštovanje: *-Slušajte, gospođice...* (Andrić; 1967: 104), ali možemo reći i cinizam: *Tako su Gospođici brzo i neosetno prolazile godine. Vreme muči i zamara samo one koji žive zauzeti jedino ništavnim brigama o svojoj ličnosti i svojim uživanjima...* (Andrić; 1967: 77)

Važna je razlika između riječi *gospođica* i *Gospođica*. Iako se misli na istu osobu, Rajku, kada se oslovljava kao *gospođica* iz poštovanja misli se općenito, a kada imamo riječ *Gospođica* želi se istaknuti njezin status u društvu i narugati se.

Osim riječi *gospođica* koriste se i neki dijalektizmi: *- Dobro, dobro, gospojica, to ćemo lako uraditi.* (Andrić, 1967: 127)

Ovdje je dijalektizam u funkciji uvjeravanja kada Konforti i Rajka razgovaraju od ratnom zajmu, a on joj objašnjava teško stanje u državi. Ovaj dijalektizam prikazuje nam i odnos hijerarhije staleža Rajke i Konfortija.

Umjesto sintagme *stara djevojka* Andrić često navodi sinonim *usidjelica*: *Gospođica je pre vremena sve više dobivala izgled oštire i nastrane usidelice (...)* (Andrić; 1967: 85). *Usidjelica* je sinonim, ali možemo reći da ima negativne konotacije više nego *stara djevojka*.

Rajka takav status stare djevojke stječe odbacivanjem bilo kakvog društvenog kontakta s ljudima iz svoga života:

Posljednjih godina ona se retko viđa. Tek s vremena na vreme ode do pijace na Kalenića givnu ili kad je ovako zima, izađe da sama počisti sneg sa trotoara pred kućom. To je visoka, mršava stara devojka u pedesetim godinama. (Andrić, 1967: 15); taj je status prati i nakon smrti:

(...) nego da je stara devojka umrla prirodnom smrću, od srčane kapi (...). (Andrić, 1967: 10)

4.3. Defeminizacija Rajke Radaković kao posljedica životnih okolnosti

U tekstu *Ženski identitet u Orubici* jasno je definiran identitet i kako se on gradi u tekstu, a upravo će ta definicija pomoći kako bi se bolje shvatila defeminizacija Rajke Radaković koja ponajprije nastaje kao posljedica životnih okolnosti. Dakle Tomislav Pletenac kaže kako je moguće govoriti o nekom identitetu jedino unutar suprotnosti, dakle ako govorimo o ženskom identitetu uvijek je s druge strane u tekstu muški identitet kojim se predstavlja ta suprotnost.¹⁰

U ovom djelu Rajkin je identitet suprotstavljen sam sebi u odnosu na životne okolnosti koje su je snašle. Rajka u djetinjstvu ima manire djevojčice koja se ni po čemu ne razlikuje od vršnjakinja, ali spletom okolnosti, tj. očevo smrću njezin se život mijenja:

Još tako mlada, ona je stajala među svojim vršnjacima kao već gotov i završen tip žene.
(Andrić, 1967: 30)

Otac je često naziva *sinak* i govori: *Ti si moj veliki sin*. Pa joj tako objašnjava:

Ti si od sada sebi i otac i majka, jer mama znaš kakva je dobra, ali meka. (Andrić, 1967: 26.)

Rajkin otac Obren Radaković u razgovoru prije smrti usmjerio je Rajkin život i dao joj ulogu odrasle osobe u njihovoj kući:

Sama ostaješ, jer neće majka o tebi brinuti nego ti o njoj.. (Andrić, 1967: 27).

Rajka tom ulogom majke ne dobiva i ženske karakterne osobine i upravo je ovdje vidljiva defeminizacija. Iako Rajka preuzima brigu o svemu u kući i trgovini, ona se ponaša kao da ima muške karakterne osobine.

U nastavku romana uistinu je vidljivo kako su majka i kći zamijenile uloge. Rajka je majci objašnjavala kako će voditi kućanstvo:

Najprije je majci izložila svoj plan o vođenju kućanstva, ali ne ceo nego samo onoliko koliko se na nju odnosi i koliko ona mora da zna. (Andrić, 1967: 43).

Ovdje se vidi kako se Rajka prema majci upravo i odnosi kao prema djetetu.

¹⁰ <file:///C:/Users/Dora/Desktop/završni%20rad/Ženski%20identitet%20u%20Orubici.pdf> (22. veljača 2017.)

Samo na kraju romana nakon što je razočarana i slomljena zbog Ratkove izdaje, majka je tješi:

Majka je negovala svoju ćerku bez senke prekora, bez reči pitanja, sa onom ljubavi koja ne traži razloga ni objašnjenja. (Andrić, 1967: 236)

Ovo je jedan od rijetkih primjera gdje je majka Radojka uistinu imala ulogu majke.

5. Zaključak

Može se zaključiti kako su ženski identitet determinirani patrijarhalnom sredinom upravo zbog nestandardne pozicije u društvu gdje žena obavlja muške poslove. Upravo tako može se zaključiti i kako je društvo zapravo odredilo sudbinu Rajke Radaković svojim ponašanjem prema njoj. Defeminizacija se dogodila zbog borbe koju je Rajka vodila u sebi, ali i zbog majke koja nije odigrala majčinsku ulogu. Zbog svega navedenog Rajka tako ostaje spolno žensko, ali rodno obilježje joj nije ženski rod nego je društvo određuje kao muško zbog načina ponašanja koje nije tipično za vrijeme u kojemu živi i djeluje, kao ni za mentalitet ljudi u Sarajevu i Beogradu.

6. LITERATURA I IZVORI

IZVOR

1. Andrić, I. (1967). *Gospođica*. Zagreb: Mladost.

LITERATURA

1. Boškov, Ž. gl. ur. (1972). *Leksikon pisaca Jugoslavije*. Beograd: Matica srpska.

2. Butler J. (2000). *Nevolje s rodom : feminizam i subverzija identitet.*, Zagreb: Ženska infoteka.

3. *Enciklopedija Jugoslavije*. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ.

4. Fališevac D., Nemeć K. i Novaković D. (2000)., *Leksikon hrvatskih pisaca*. Zagreb: Školska knjiga

5. *Hrvatska opća enciklopedija 9*. (2008). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

6. *Hrvatska opća enciklopedija 10* (2008). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

7. Jelčić, D. (2003). *Andrićeve hrvatske teme i Andrić kao hrvatska tema*. Musa, Š. u zborniku *Ivo Andrić i njegovo djelo*. Mostar: Pedagoški fakultet.

8. Korać, S. (1989). *Andrićevi romani ili svijet bez boga*. Zagreb: Prosvjeta.

9. Marjanović, M. (2001). *Leksikon hrvatskih književnika Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do danas*. Sarajevo: Matica hrvatska Sarajevo.

10. Matešić, J. (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

11. Peleš, G. (1999). *Tumačenje romana*. Zagreb: ArTresor.

12. Solar, M. (2010). *Književni leksikon*. Zagreb: Matica hrvatska.

INTERNETSKI IZVOR

1. Pleternac, T. (1998/99). *Ženski identitet u Orubici*, preuzeto 22. veljače 2017.
<file:///C:/Users/Dora/Desktop/završni%20rad/Ženski%20identitet%20u%20Orubici.pdf>